

PIOTR PAŁYS

Instytut Śląski w Opolu

ORCID: 0000-0003-3701-6930

Trudla Malinkowa, *Přewodnik po serbskich wopomniščach*, Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 2019, ss. 218, ill.

W kształtowaniu pamięci kulturowej każdej grupy narodowej bardzo ważną rolę odgrywają trwałe upamiętnienia w postaci pomników i tablic pamiątkowych. Dzieje serbołużyckich pomników mają swój początek w Budestecach (Großpostwitz). Tam w 1867 r. w stulecie ustanowienia funduszu na rzecz uczącej się młodzieży serbołużyckiej, z inicjatywy Macierzy Serbołużyckiej postawiono na grobie jego fundatora, Jana Budara czterotonowy blok łżyckiego granitu z inskrypcją w języku górnołużyckim. Od tej pory na Łżycach Górnych i Dolnych, ale także w innych miejscach Niemiec oraz w Australii, Czechach, Polsce, na Słowacji i w Stanach Zjednoczonych powstawały i powstają różnorakie pod względem formy obiekty upamiętniające postaci i wydarzenia związane z dziejami Serbołużyczan. W roku 2000 na wniosek Macierzy Serbołużyckiej (Serbska Maćica) w Instytucie Serbołużyckim (Serbski instytut / Sorbische Institut) przystąpiono do prac nad Wielkim Inwentarzem Serbołużyckich Pomników Kultury (Wulki inwentar serbskich kulturnych pomnikow).

Realizacji tego programu podjęła się Trudla Malinkowa, badaczka od lat związana z budziszynskim instytutem. Przez lata koncentrowała ona swe zainteresowania na dziejach serbołużyckiej diaspory. Efekty jej naukowych dociekań znalazły znaczący krąg odbiorców wśród czytelników łżycko-, niemiecko- i angielskojęzycznych¹. Ma także znaczący wkład w serbołużycką biografistykę,

¹ Trudla Malinkowa, *K brjoham nadźije – wupućowanje Serbow do zamórskich krajow*, Budyšin 1995; *eadem*, *Ufer der Hoffnung – sorbische Auswanderer nach Übersee*, Bautzen 1995, 2. wyd. 1999; *eadem*, *Shores of Hope. Wends Go Overseas*, Austin 2009.

szczególnie w badania nad losami pisarki Marji Kubašec² oraz organizatora i duchowego przywódcy serbołużyckiej emigracji do Ameryki, pastora Jana Kiliana³. Malinkowa jest również znakomitą badaczką dziejów łużyckiej reformacji. Od lat kieruje także sekcją pomnikową stowarzyszenia naukowego Macierzy Serbołużyckiej. Dzięki jej staraniom zrewitalizowano lub gruntownie odnowiono kilkanaście historycznych pomników, postawiono także kilka nowych. Trudno więc byłoby znaleźć naukowca bardziej do pracy nad Wielkim Inwentarzem Serbołużyckich Pomników Kultury predestynowanego. Częstkowe wyniki podjętych w ramach tego programu badań publikowane były sukcesywnie w szeregu czasopism serbołużyckich, niemieckich, czeskich, polskich i angielskich. Badaczka skatalogowała i opisała także około 60 starych nagrobków pochodzących z historycznego cmentarza w miejscowości Rowno (niem. Rohne)⁴.

Wieloletnie badania nad serbołużyckimi upamiętnieniami zaowocowały także omawianym opracowaniem. Książka Trudli Malinkowej tytułem nawiązuje do wydanego z okazji I Festiwalu Kultury Serbołużyckiej w 1966 r. przewodnika autorstwa Jurija Młynka⁵. O ile jednak ta niewątpliwie wartościowa pozycja była jedynie napisanym rzetelnie i ze swadą przewodnikiem, o tyle dzieło Malinkowej zdecydowanie wykracza poza te ramy i zalicza się do opracowań o charakterze słownikowym. Autorka podzieliła swą pracę według klucza geograficzno-rzeczowego na pięć części obejmujących: Górne Łużyce (Hornja Łužica), Dolne Łużyce (Delnja Łužica), obszar Niemiec poza serbołużyckim obszarem zasiedlenia (Němska zwonka Serbow), zagranica (Wukraj) oraz upamiętnienia już nieistniejące (Hižo njewobstejace wopomnišća). W poszczególnych rozdziałach upamiętnienia przedstawiono w porządku alfabetycznym poszczególnych miejscowości, a w ich obrębie również alfabetycznie, podług nazw ulic. Kategorią „serbołużyckich pomników” objęte zostały zarówno rzeźby, popiersia, jak i nagrobki upamiętniające ofiary nazizmu, kamienie brukowe oraz tablice pamiątkowe. W książce znajdziemy również opisy tablic poświęconych osobistościom z serbołużyckiego życia

² Eadem, *A znova maš so rozsudzić – žiwjenski wobraz Marje Kubašec*, Budyšin 1990; eadem, *Marja Kubašec – Maria Kubasch. Ein Lebensbild*, Bautzen 2014.

³ Eadem, *Jan Kilian (1811–1884). Pastor, Poet, Emigrant, Sammelband der internationalen Konferenz zum 200. Geburtstag des lutherischen Geistlichen*, Bautzen, 23.–24. September 2011 / *Papers of the International Conference on the Occasion of the 200th Birthday of the Lutheran Minister*, Bautzen, 23–24 September 2011, Bautzen 2014.

⁴ Eadem, *Der alte Friedhof in Rohne – Stare pohrjebnišćo w Rownom. Eine Dokumentation*, Bautzen 2011.

⁵ Jurij Młynk, *Serbske pomniki. Mały přewodnik*, Budyšin 1965.

narodowego, patronujących ulicom w Budziszynie i w Dreźnie, pomimo że ich charakter zmienił się z upamiętniająco-informacyjnego w informacyjny.

Każdemu obiektowi poświęcona została osobna nota zawierająca informacje o osobie lub wydarzeniu, któremu został poświęcony, szczegółowy opis danego artefaktu, cytat zamieszczonych inskrypcji. Autorka podaje także informacje o okolicznościach wystawienia, inicjatorach, twórcach pomnika oraz przebiegu uroczystości odsłonięcia. W przypadku zmian lub przemieszczeń otrzymaliśmy również informację o kolejach losu danego obiektu. Każde hasło uzupełnia wybór literatury dotyczącej upamiętnionej osoby lub wydarzenia. Wiele spośród nich uzupełniają zdjęcia oraz krótkie informacje, wskazujące na inne ważne dla dziejów Serbołużyczan upamiętnienia znajdujące się w pobliżu. Łącznie w omawianej pracy znajdziemy hasła dotyczące 197 obiektów. Pracę uzupełniają indeksy osobowy i geograficzny oraz wykaz zamieszczonych ilustracji.

Opracowanie Malinkowej nie pretenduje do miana pełnego rejestru serbołużyckich upamiętnień. Siłą rzeczy Autorka musiała dokonać pewnych wyborów. Przy konstruowaniu książki przyjęto zasadę, że w odniesieniu do pomników nagrobnych opisane zostaną tylko te z nich, które z powodu znaczenia poświęconej im osoby zostały odnowione i przekształcone w miejsce pamięci lub nie istnieją inne ich upamiętnienia. Dlatego też spośród obiektów znajdujących się na terenie kompleksu cmentarnego w budziszynskich ruinach kościoła św. Mikołaja (tzw. Mikławšk, niem. Nicolaifriedhof) opisany został tylko pomnik nagrobny ks. Michała Hórnik. Pozostałe spoczywające tamże postaci wybitnych Serbołużyczan zostały wymienione na końcu tegoż hasła. Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do cmentarzy ewangelickich parafii św. Michała oraz św. Piotra, będących dzisiaj częściami największej budziszynskiej nekropolii (Tuchorski kěrchow, niem. Taucherfriedhof) oraz cmentarza na Grodziszczu (Na Hrodźišku, niem. Am Protschenberg), tradycyjnego miejsca pochówku mieszkańców będącego obecnie dzielnicą Budziszyna, Żidowa (niem. Seidau). W książce znajdziemy po jednym hasle dotyczącym tamtejszych obiektów, tj. pomników nagrobnych Arnošta Muki i Handrija Lubjenskigo oraz grobowca rodziny Smolerów. Zresztą serbołużyckie pochówki na budziszynskich cmentarzach z pewnością godne są osobnego opracowania.

Żałować jednak należy, że ograniczenia te dotknęły dwóch upamiętnień związanych z bitwą budziszynską. Są to obecnie eksponowana w Muzeum Serbołużyckim (Serbski muzej) w Budziszynie kolumna odsłonięta w Rakecach w 1946 r. ku czci poległych polskich i radzieckich żołnierzy oraz wzniesiony

staraniem Związku Serbów Łużyckich Domowin w 1967 r. na *Fulkec horce* w Chróścicach pomnik polskich żołnierzy. Oba wyróżniają się zarówno formą artystyczną, jak i okolicznościami, które ich powstaniu towarzyszyły. Pomnik w Rakecach był bodajże pierwszym pomnikiem wzniesionym przez Serbołużyczan po II wojnie światowej. Postawiono go z okazji pierwszego po wojnie, tradycyjnego spotkania serbołużyckich uczniów i studentów, tzw. *Schadžowanki*. Opatrzony został napisem o treści: *Z wašich rowów Słowjenjo. Stany zbite Serbowstwo. Horcy džak Wam zawdawamy Wěčnje na Was spominamy. 11 VIII 1946 Serbske studentstwo* (także po polsku i rosyjsku). Idea powstania drugiego upamiętnienia zrodziła się w trakcie wizyty delegacji Domowiny na Dolnym Śląsku w 1965 r. W efekcie, w 1967 r. w Dzień Wojska Polskiego odsłonięto w Chróścicach trzymetrowy, trójkątny obelisk z czerwonego porfiru, autorstwa Eberharda Kreische. Na dolnym elemencie pomnika przeczytamy: *Na wopomnjeće pólskich rjekow, kotřiž padnychu w aprylu 1945 w boju přečiwo fašizmej. Jich wopor njech je nam wěčne wopominanje*. Napis powtórzono w językach polskim i niemieckim.

Powyższe uwagi nie zmieniają naszej opinii, że słownik serbołużyckich upamiętnień Trudli Malinkowej jest dziełem, które spełnia wszystkie wymagania stawiane przed tego typu wydawnictwami. Z pewnością pomoże także osiągnąć cel postawiony sobie przez Autorkę, służąc wszystkim zainteresowanym za doskonały przewodnik do miejsc istotnych dla serbołużyckiej kultury i historii oraz podręcznik dla badaczy, nauczycieli, dziennikarzy i regionalistów.